

Kalesi'ni 4 Eylül 1090 tarihinde ele geçiren Hasan Sabbâh burasını Bâtını kargâhı haline getirdi. Hasan Sabbâh'ın Alamut'taki faaliyetlerine son vermek isteyen Sultan Melikşah, 1091-1092 yıllarında vezir Nizâmülmülk ile birlikte kaleye asker sevkedip burayı kuşattıysa da başarılı olamadı. Kale daha sonra 503 (1109-10) ve 511 (1117-18) yıllarında Sultan Muhammed Tapar, 521'de (1127) Sultan Sencer, 524'te (1130) Sultan Mahmûd b. Muhammed Tapar, 552'de (1157) Bâvendiler'den Taberistan Hükümdarı Gazi Rüstem b. Ali b. Şehriyâr, 595'te (1198-99) de Hârizmşah Tekiş tarafından kuşatıldıysa da fethi mümkün olmadı. Uzun süre Bâtınîler'in (İsmâîlîler) elinde bulunan Alamut Kalesi nihayet 19 Kasım 1256'da Moğol Hükümdarı Hülâgû'nun askerlerine boyun eğmek zorunda kaldı. Alamut'un son hâkimi Rüknedin Hürşah, Hülâgû'ya karşı koyamayacağına anlayınca teslim oldu. Hülâgû kaleyi yerle bir etti ve halkını kılıçtan geçirdi. Burada bulunan zengin kütüphaneyi de veziri meşhur tarihçi Alâeddin Atâ Melik Cüveynî'ye teslim etti. İsmâîlîler daha sonra Alamut'u yeniden işgal etmek için seferber oldularsa da Moğollar tarafından püskürtüldüler (1275).

Alamut Kalesi Safevîler zamanında tamir edilerek siyasî suçlular için hapisane olarak kullanılmıştır. Zaman zaman eşkıyanın eline geçen Alamut'un Avşarlılar, Zendliler ve Kaçarlar devrindeki durumu hakkında ise bilgi yoktur. Bugün harabe halinde olan kalenin yanında aynı adı taşıyan bir kasaba vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VII, 190; X, 316-317, 477, 666; XI, 117; XII, 153; Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşây*, II, 44; III, 71, 73, 75; Reşidüddin, *Cami'ü't-tevârîh*, Tahrân 1338, s. 108 vd.; Hamdullah Müstevfi, *Nüzhetü'l-kulûb*, Leiden 1331/1913, s. 61; Zahîrüddin-i Mar'âşî, *Târîh-i Taberistân* (nşr. B. Dorn), St. Petersburg 1850, s. 57 vd.; Menuçehr Sütüde, *Kılâ'i İsmâ'iliyye*, Tahrân 1345, s. 73 vd.; W. Ivanow, *Alamut and Lamasar*, Tahrân 1950; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, s. 134; M. G. S. Hodgson, *The Order of Assassins*, The Hague 1955; B. Spuler, *İran Moğolları* (trc. Cemal Köprülü), Ankara 1957, s. 61, 262, 455; *CHIr*, V, 101-102, 118-119, 123, 156, 261, 343-345, 430-433, 447-451, 455-457, 461, 476-477, 481-482; Abdülkerim Özyayın, *Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi* (doktora tezi, 1983), İÜ Ed.Fak., s. 130 vd.; A. Zeki Velidi Togan, "Alamut", *İA*, I, 289; L. Lockhart, "Alamut", *Eİ²* (İng.), I, 352; B. Hourcade, "Alamut", *Eİr*, I, 797-801.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

A'LÂMÜ'n-NÜBÜVVE

(أعلام النبوة)

Peygamberlik müessesesini ve özellikle Hz. Muhammed'in peygamberliğini ispatlamak maksadıyla yazılan eserlerin ortak adı (bk. DELÂİLÜ'n-NÜBÜVVE).

A'LÂMÜ'n-NÜBÜVVE

(أعلام النبوة)

İsmâiliyye âlimlerinden Ebû Hâtim er-Râzî'nin (ö. 322/933-34) peygamberlik müessesesini akli delillere dayanarak savunduğu eseri.

İsmâiliyye dâî*si Hamîdüddin el-Kirmânî'den (ö. 412/1021) itibaren İsmâîlî yazarlarca Ebû Hâtim er-Râzî'ye nisbet edilir (İsmâil b. Abdürresûl el-Mecdü, s. 112-114); son devir biyografi yazarları da buna katılır (Brockelmann, I, 323; Sezgin, I, 573). Eser Ebû Hâtim er-Râzî ile Ebû Bekir er-Râzî arasında peygamberlik konusuyla ilgili olarak yapılan münazaraları ihtiva eder. Her ne kadar Ebû Hâtim eserinde tartıştığı kişinin adını belirtmesizin ondan sadece "mülhid" diye bahsediyorsa da filozof Râzî'nin nübüvveti inkâr ettiği (*İA*, IX, 644) ve nübüvvet müessesesini reddeden eserler yazdığı dikkate alınırsa sözü edilen "mülhid" in filozof Ebû Bekir er-Râzî olduğunu söylemek mümkün olur. Esasen Ebû Hâtim'in, eserinde filozof Râzî'nin görüşlerine muhalefet etmesi, ayrıca onun filozof Râzî'ye karşı yazdığı reddiyelerle tanınan Ebû Bekir et-Temmâr'ın da (İbnü'n-Nedîm, s. 358) münazaralarında hazır bulunduğunu ve "mülhid" in tartışmalarında yeni düşmesine sevindiğini bildirmesi (*A'lâmü'n-nübüvve*, s. 25-27), bu hususu teyit edici bir bilgi sayılabilir. Bunun yanında Hamîdüddin el-Kirmânî'nin, nübüvvet konusunda Ebû Hâtim er-Râzî ile Rey şehrinde münazaralarda bulunan kişinin Muhammed b. Zekeyriyyâ er-Râzî olduğunu ve Ebû Hâtim'in *A'lâmü'n-nübüvve*'de onun peygamberlik müessesesine yönelttiği felsefî itirazları reddettiğini açıkça belirtmesi de (*el-Akvâlü'z-zehebiyye*, s. 9, 14) konuyla ilgili tereddütleri tamamen giderici mahiyettedir.

Ebû Hâtim eserini, peygamberlik müessesesini tenkit etmek üzere kaleme alınan bir kitaptaki görüşlerin yanlışlığı-

nı göstermek, peygamberliği akli delillerle ispat etmek ve Hz. Muhammed'in hiçbir münkir tarafından reddedilemeyecek mucizelerini açıklamak gayesiyle yazdığını ifade eder (*A'lâmü'n-nübüvve*, s. 27-28). Eser her biri ayrı birer bölüm kabul edilebilecek olan yedi babdan oluşur, her bab da kendi içinde çeşitli fasıllara ayrılır.

Dört fasıldan meydana gelen birinci bölümün ilk faslında filozof Râzî ile Ebû Hâtim arasında geçen ve dolayısıyla kitabın ana fikrini de ihtiva eden bir münazaranın özeti yer alır. Rey şehrinde cereyan ettiği kaydedilen bu tartışmada Ebû Bekir er-Râzî, ilâhî hikmete aykırılığını ileri sürdüğü nübüvvet karşı şu itirazı yöneltir: Allah'ın insanlar içinden bir zümreyi seçip peygamberlikle görevlendirmesi ve böylece onları diğerlerinden üstün tutması, insanları belli bir peygamber zümresine muhtaç edip mümin ve kâfir gruplarına ayırması ve neticede milletlerin birbirleriyle savaşım helâk olmasına yol açması mâkul değildir. Mantıklı olan ve hikmete uygun düşün, Allah'ın dünya ve âhirette neyin faydalı, neyin zararlı olduğuna dair bilgilerin tamamını bütün kullarına ilham yoluyla bildirmesi ve böylece onları ayrılığa düşürüp mahvolmaktan kurtarmasıdır. Aslında O'nun herkese eşit seviyede verdiği akıl bütün problemleri çözmek için yeterlidir. Ne var ki insanların çoğu akıl gücünü bilgi üretmek yerine bir meslek kazanmak için kullanmış ve bu sebeple söz konusu güç her insanda aynı seviyede ortaya çıkmamıştır (*A'lâmü'n-nübüvve*, s. 3-5). Ebû Hâtim, Ebû Bekir'in bu iddialarına karşı şu cevabı verir: Hangi zümreden olursa olsun her insan öğrenmek için başkasına muhtaçtır ve herkes sahip olduğu bilgileri kendisinden önce yaşayanlara borçludur. İnsanların kabiliyetleri doğuştan aynı seviyede değildir. Bir kısmı çok akıllı, çok zeki, bir kısmı vasat akıl ve zekâyâ sahip, bir kısmı da ahmak ve geri zekâlıdır. Bu sebeple herkesin anlama ve öğrenme kabiliyeti farklıdır. Zekâ seviyesi yüksek olanların anladıklarını vasat veya geri zekâlıların anlayamaması bunu göstermektedir. Hatta aynı mesleğe bağlı insanların hepsinin aynı kabiliyeti taşımadığı görülmektedir. Şu halde insanların bir kısmı diğerlerini muhtaç olarak yaratılmıştır. Bütün insan topluluklarında öğreten ve öğrenen sınıflar vardır. Her insan mutlaka kendinden önceki bir insanın öğrencisi olmuş, birini örnek al-

miştir. Öyle ise insanların bir kısmının diğerinden üstün olması ve doğuştan farklı kabiliyetlerde yaratılmaları sebebiyle birinin diğerine muhtaç bulunması kaçınılmaz bir sonuçtur. Hakîm olan Allah, kullarına karşı hikmete uygun olanı yapmış, yemek, içmek, evlenmek, çoğalmak gibi tabii ihtiyaçlarıyla ilgili bilgileri kendilerine doğuştan vermiş; buna karşılık onları imtihan etmek, ilâhî emir ve yasaklara kendi iradeleriyle uyanlara karşılığını vermek için bir kısmını diğerlerine öğretici ve yol gösterici olarak seçmiş, böylece insanları öbür canlılardan ayırmıştır. Aksi takdirde insanların hayvanlardan farkı kalmazdı. Sonuç olarak, Allah'ın farklı kabiliyet ve seviyede yarattığı insanların bir kısmına rehberlik görevini vermesi ve akıl yoluyla bilinmeyecek hususları vahiy yoluyla kendilerine öğretmesi aklen mümkündür (*A'lâmü'n-nübüvve*, s. 4-9). Eserin birinci bölümünün diğer fasıllarında nefis, madde, zaman ve mekânın ezeliyeti iddiaları ele alınarak çürütülür.

Seviz fasıldan oluşan ikinci bölümde, filozof Râzî'nin dinin taklitçiliği teşvik edip düşünmeye engel olduğu, dinî metinlerin birbiriyle çeliştiği, din sâliklerinin kendi inançlarını başkalarına kaba kuvvet kullanarak kabul ettirmeye çalıştıkları iddiaları yer almakta ve müellif tarafından bunların her birine cevaplar verilmektedir. Peygamberlerin çelişik fikirler telkin ettiği şeklindeki iddiayı konu edinen ve beş fasıldan oluşan üçüncü bölümde ilâhî dinlerin aslında birbiriyle çelişen fikirler ihtiva etmediği, ancak Tevrat, İncil ve Kur'an'daki bazı remiz ve darbimesellerin taşıdığı incelikleri iyi bilmenin gerekliliği bildirilmekte ve buna karşılık felsefedeki çelişik görüşlere işaret edilmektedir.

Kitabın dördüncü bölümünde altı fasıl yer alır. Burada Sokrat, Eflâtun ve Aristo dahil olmak üzere eski Yunan filozoflarının birbiriyle çelişen değişik tanrı ve âlem telakkilerini benimsedikleri belirtilerek esas çelişkinin filozoflar arasında mevcut olduğu anlatılır ve birbirini tasdik eden peygamberlere uymanın sadece akla güvenerek çelişik fikirler öne süren filozoflara uymaktan daha tutarlı olduğu, en yakın çevresinde olup bitenleri bile kavramaktan âciz kalan insan aklının madde ve gayb âlemine ait bilgileri kuşatamayacağı noktasına dikkat çekilir. Yine bu bölümde, temel konular açısından peygamberlerin öğretileri arasında farklılıklar bulunduğu id-

diası üzerinde ayrıntılı olarak durulur ve aynı konuda birbiriyle çelişen hükümlerin dinlere sonradan sokulduğu, Mecûsîlik, Yahudilik ve Hıristiyanlık'tan verilen örneklerle anlatılır. İhtilâflı gibi görünen bazı hususların ise Hz. İsa'nın öldürülüp öldürülmediği meselesinde olduğu gibi nasların yanlış anlaşılmasından ileri geldiği ifade edilir.

Beş fasıldan oluşan beşinci bölümde savaşların dinî ihtilâflardan kaynaklandığı iddiasına karşılık bunların daha çok iktisadî ve coğrafî sebeplere dayandığı görüşü savunulur. Bu bölümde Hz. Muhammed'in nübüvvetine ve gösterdiği mucizelere yapılan itirazlar da cevaplandırılır. Ayrıca mucize ile sihrin ve Kur'an ile diğer edebî metinlerin benzer şeyler olduğu iddiası tenkit edilir. Tevrat ve İncil'de Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderileceğine işaret eden deliller iktibas edilir. Câhiliye devri Arap şair ve kâhinlerinin Hz. Peygamber'in nübüvvetine dair verdikleri haberlerden bahsedilir. Daha sonra Hz. Peygamber'in doğumu sırasında meydana gelen ve onun peygamber olacağına işaret eden alâmetlerle nübüvvetten sonra gösterdiği mucizelerden söz edilir.

Altıncı bölümde Hz. Peygamber'in nübüvvet delillerinden biri olarak Kur'an-ı Kerim ele alınarak incelenir. Önce onun bir benzerinin meydana getirilmediği, ileride de bunun mümkün olamayacağı çeşitli mukayeseler yapılarak ispat edilmeye çalışılır. Sonra Kur'an'ın tutarlı bir itikadî ve ahlâkî sisteme sahip olduğu, insanın kafasını ve gönlünü huzura erdirdiği, cemiyette nizami sağlayıp çeşitli kötülüklerin önüne geçtiği, ilmi teşvik edip bilgisizliği yerdirdiği, iyiliği emredip kötülüğü yasakladığı, toplumu mutlu kılacak ve onu ayakta tutacak bir sistemi ortaya koyduğu, okuma yazma bilmeyen (ümmî) bir insanın tebliğiyle meydana gelmiş olmasına rağmen insanlığı kucaklayan bir kaynak olduğu gibi hususlar onun ilâhî kaynağa dayanmasının delilleri olarak gösterilir.

Dört fasıldan meydana gelen yedinci bölümde, insanların kâinatla ilgili bütün bilgilerini filozoflara borçlu olduklarını, peygamberlerin bu konularda hiçbir şey öğretmediği iddiası bahis konusu edilir. Bu iddia asılsız kabul edilerek filozoflar dahil insanların her alanda sahip oldukları bilgilerin kaynağını peygamberlerin teşkil ettiği hususu çeşitli örneklerle ispat edilmeye çalışılır ve ko-

nuyla ilgili olarak değişik ilimlerden örnekler verilerek karşılıklı tartışma sürdürülür.

A'lâmü'n-nübüvve hicrî IV. asırdaki İslâm düşüncesinin en dikkate değer eserlerinden biridir; nübüvvet müessesini ve semavî dinlerin aynı kaynağa dayandığını aklî deliller çerçevesinde ispat etmek üzere yazılmış ve günümüze kadar intikal etmiş eserler içinde önemli bir yer işgal edecek değerdedir. Kitabın konuları Ebû Hâtim'in geniş ufku, devrinin ilim ve kültürüne olan vukufunu açıkça göstermektedir. Eser, daha sonraki İsmâilî âlimlerden Hamîdüddin el-Kirmânî, Nâsır-ı Hüsrev ve Kâdî Nu'mân üzerinde büyük tesirler bırakmış, kelâm ilminde delâilü'n-nübüvve ve a'lâmü'n-nübüvve (bk. DELÂİLÜ'n-NÜBÜVVE) tarzındaki telif türünün oluşmasında önemli katkılarda bulunmuştur. Eser ayrıca Ebû Bekir er-Râzî'nin din ve peygamberlik hakkındaki görüşleri için de önemli bir kaynaktır. *A'lâmü'n-nübüvve* Salâh es-Sâvî ve Gulâm Rızâ A'vânî tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır (Tahran 1397/1977).

Hamîdüddin el-Kirmânî, Ebû Hâtim'in *A'lâmü'n-nübüvve*'de Râzî'ye karşı getirdiği delillerin itiraza müsait olduğunu, bu sebeple tamamlanması gerektiğini belirterek konuyu daha dar bir çerçevede, fakat daha derin ve açık bir şekilde ele alıp *el-Akvâlü'z-zehebiyye* adlı eserinde ortaya koymaya çalışır. O burada insan aklının tek başına doğruyu bulamayacağı, bunu ancak vahiyle desteklenmiş peygamber aklının gerçekleştirebileceği görüşünü işler. Bilhassa insanın ruh sağlığı (et-tıbbü'n-nefsânî) söz konusu olunca peygamberlerin ilâhî mensheli akıllarına ihtiyacın daha fazla olduğunu, zira ruhu terbiye ve ahlâkı ıslah etmenin ancak bu sayede gerçekleşeceğini savunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Hâtim er-Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve* (nşr. Salâh es-Sâvî — Gulâm Rızâ A'vânî), Tahran 1397/1977, s. 3-9, 25-28; Salâh es-Sâvî — Gulâm Rızâ A'vânî, a.e., Giriş: Kelime fi'l-bidâye; Ebû Bekir er-Râzî, *Resâ'ül felsefiyye* (nşr. P. Kraus), Kahire 1939, s. 295-316; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 358, 359; Hamîdüddin el-Kirmânî, *el-Akvâlü'z-zehebiyye* (nşr. Salâh es-Sâvî), Tahran 1397/1977, s. 9, 14; İsmâil b. Abdürresûl el-Mecdü, *el-Fehrese* (nşr. Alınakî Münzevî), Tahran 1344 hş./1966, s. 112-114, 176; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 323; Sezgin, *GAS*, I, 573; P. Kraus — S. Pines, "Râzî", *IA*, IX, 644.

